

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

แต่เดิมในสมัยโบราณ ผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างง่าย ๆ รูปแบบการดำรงชีวิตของแต่ละชุมชน เป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง ต่อมาเมื่อบ้านเมืองพัฒนามากขึ้น การดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสิ่งของซึ่งกันและกัน ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน จากแหล่งชุมชนหนึ่งกับอีกแหล่งชุมชนหนึ่ง ทำให้เกิดสถานที่ที่ถือเป็นแหล่งซื้อขายของชุมชนขึ้นกลายเป็นย่านเศรษฐกิจที่เราเรียกว่า “ตลาด”¹

“ตลาด” เป็นรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมความสำคัญของตลาดไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลาง (Central Place) การใช้สอยเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเท่านั้น² แต่ยังเป็นแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารของคนในชุมชนนั้นๆ อีกด้วย ดังนั้นตลาดจึงเป็นสถานที่สำคัญที่ขาดเสียมิได้ โดยเฉพาะในชุมชนที่เป็นสังคมเมือง

ตลาดมีกำเนิดสมัยสุโขทัยแต่ปรากฏเด่นชัดสมัยอยุธยาในรูปของตลาดน้ำและตลาดบก โดยเฉพาะตลาดน้ำมีความสำคัญในฐานะเป็นตลาดเอก³ นั้นมีอยู่รอบเมือง เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนช่วงสมัยนี้มีความจำเป็นต้องผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ทั้งด้านการคมนาคมและการติดต่อค้าขาย โดยตลาดน้ำและตลาดบกที่กล่าวมีทั้งที่เป็นตลาดประจำและตลาดไม่ประจำ คือจะติดตลาดจำหน่ายสินค้าเฉพาะช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้นในแต่ละวัน⁴ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ คือพัฒนาการของ “ตลาดนัด” ในปัจจุบัน

¹ ตลาดน้ำ : ย่านชุมชนริมน้ำในสังคมเมืองสยาม มีนาคม 2537 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , หน้า 1.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2525) : 326.

³ ปรีดา ศรีชลาลัย, “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารหอหลวงแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 3, (มกราคม 2512) : 54-59.

⁴ กงฆ่า ดิวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531, หน้า 23.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายคำว่า “ตลาดนัด” ว่าเป็นสถานที่ชุมนุมเพื่อซื้อขายสิ่งของต่างๆ ซึ่งมีได้ตั้งอยู่เป็นประจำแต่จัดให้มีขึ้นเฉพาะวันที่กำหนดเท่านั้น หากพิจารณาตามความหมายนี้อาจกล่าวได้ว่าตลาดนัดดำรงอยู่ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตโดยปรากฏอย่างไม่เป็นทางการ

จากการศึกษาของสไตน์ (Stine quoted in Hodder and Lee 1978 : 140) พบว่าในพื้นที่เขตชนบทของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายมักประสบปัญหาในการจัดตั้งแหล่งกลางถาวร เพราะจำนวนประชากรในชนบทมีน้อยและอยู่กระจัดกระจาย ประกอบกับการคมนาคมไม่สะดวก ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมายังแหล่งกลางถาวรสูงและเสียเวลาในการเดินทางมาก จำนวนผู้บริโภคที่คิดจะเดินทางมาจับจ่ายสินค้ายังในเมืองจึงมีน้อย ทำให้พื้นที่ในชนบทไม่สามารถจัดตั้งเป็นแหล่งกลางถาวรประกอบการค้าแบบอยู่ประจำที่ได้ (Sedentary type) พ่อค้าเร่จากหลายถิ่นต้องนำสินค้าเคลื่อนย้ายออกไปเสนอขายถึงมือผู้ซื้อเกิดเป็นลักษณะการค้าแบบเร่ขายสินค้า (Mobile type) โดยพ่อค้าเร่จะรวมตัวกัน ณ. ย่านที่มีประชาชนผ่านไปมาแถบริมถนน จัตุรัสหรือศาสนสถาน ตั้งเป็นตลาดนัดชั่วคราวขึ้น เกิดระบบการค้าแบบตลาดที่มีการนัดขายสินค้าเฉพาะบางวัน ซึ่งเปลี่ยนวัน เวลา สถานที่ในการติดตลาดไปเรื่อยๆตามนัด

จังหวัดนครปฐมเป็นแหล่งความเจริญที่มีมาช้านาน แต่พื้นที่บางส่วนยังคงมีลักษณะเป็นชนเมือง กล่าวคือ ถึงอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ถนน รถประจำทาง มีจำนวนจำกัด เพราะประชากรอยู่อย่างกระจัดกระจาย การเดินทางเข้ามาในเมืองเพื่อจับจ่ายสินค้าไม่สะดวก ต้องเสียเวลาในการเดินทางมาก ประชากรในพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลจึงนิยมจับจ่ายสินค้าตามแหล่งกลางที่อยู่ใกล้พื้นที่พักอาศัย ซึ่งแหล่งกลางที่ให้บริการนั้นเป็นลักษณะชั่วคราว โดยการใช้พื้นที่ว่างบริเวณหนึ่งตั้งเป็นตลาดนัด ตลาดนัดในจังหวัดนครปฐมมีการเปิดดำเนินการการค้าเพียงบางวันในรอบสัปดาห์ การที่ตลาดนัดไม่สามารถเปิดดำเนินการการค้าทุกวันได้นี้จึงเป็นลักษณะที่แตกต่างจากการค้าในตลาดสดเทศบาลที่เปิดดำเนินการทุกวันโดยไม่มีวันหยุด สาเหตุที่ตลาดนัดไม่สามารถเปิดดำเนินการค้าทุกวันได้ เพราะตลาดนัดมีทำเลที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนขนาดเล็กจึงมีจำนวนประชากรที่บริโภคสินค้าน้อย

ตลาดนัดที่มีอยู่ในจังหวัดนครปฐมนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามการเรียกของชาวบ้านในชุมชนเมืองนครปฐม คือ “ตลาดนัดกับข้าว” และ “ตลาดนัดเปิดท้าย” ซึ่ง “ตลาดนัดกับข้าว” เป็นตลาดนัดที่เน้นการขายสินค้าประเภทอาหารสด และอาหารปรุงสำเร็จ การเปิดดำเนินการของตลาดนัดประเภทนี้จะเปิดดำเนินการตั้งแต่ช่วงบ่ายโมงจนถึงหนึ่งทุ่ม การเดินทางของพ่อค้าเร่ของ “ตลาดนัดกับข้าว” มีวงจรการเดินทางในระดับท้องถิ่น (Local System) คือจะอยู่ในบริเวณ

เมืองนครปฐมและพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนตลาดนัดเปิดท้ายเป็นตลาดนัดที่เน้นสินค้าประเภทที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตประจำวัน เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ของใช้เบ็ดเตล็ด เป็นต้น การเปิดดำเนินการของตลาดนัดประเภทนี้เปิดดำเนินการตั้งแต่ช่วงบ่ายสามโมงจนถึงห้าทุ่ม การเดินทางของพ่อค้าแม่ประเภทนี้จะมียังจรการเดินทางระดับภูมิภาค (Regional system) เป็นการเดินทางข้ามจังหวัดหรือภูมิภาค

ในการศึกษารั้วนี้ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาเฉพาะตลาดนัดกับข้าว เนื่องจากเป็นตลาดนัดที่มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ ตลาดนัดกับข้าวมีสินค้าที่ใกล้เคียงกับตลาดสดเทศบาล ซึ่งแต่ก่อนผู้คนต้องมาจับจ่ายซื้อสินค้าที่ตลาดสดเทศบาลเท่านั้น แต่เมื่อชุมชนเมืองมีการขยายตัวออกไป การไปซื้อสินค้าที่ตลาดสดมีระยะทางที่ไกลขึ้น ทำให้คนเริ่มหันมาซื้อสินค้าในแหล่งที่ใกล้กับที่พักอาศัย ดังนั้นตลาดนัดกับข้าวจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองกับคนในชุมชนของแต่ละพื้นที่ ซึ่งคนในชุมชนก็นิยมมาจับจ่ายซื้อสินค้า เนื่องจากมีระยะทางที่ใกล้และสินค้ายังมีราคาถูกกว่า แม้ว่าจะมีความหลากหลายน้อยกว่าสินค้าในตลาดสดเทศบาล นอกจากนี้ตลาดนัดกับข้าวยังเป็นตลาดนัดที่มีความใกล้ชิดกับคนในชุมชน เนื่องจากพ่อค้าแม่ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน หรือละแวกใกล้เคียง ทำให้ผู้ซื้อและผู้ขายมีความรู้จักมักคุ้นกัน ซึ่งเป็นบรรยากาศที่ต่างจากตลาดสดเทศบาลที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายมีน้อย ในด้านของสินค้าส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตจากเกษตรกรที่ผลิตแล้วนำมาจำหน่ายเอง ทำให้สินค้ามีราคาถูกและมีความสดใหม่

ตลาดนัดกับข้าวแห่งแรกเกิดขึ้นในตัวเมือง คือ บริเวณที่เรียกว่า “โอเคียน” แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงประเภทสินค้าเป็นสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นตลาดนัดเปิดท้าย ตลาดนัดกับข้าวได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ทั้งในด้านที่เป็นผู้ค้า ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ปัจจุบันตลาดนัดกับข้าวได้มีการขยายตัวออกจากตัวเมืองไปยังพื้นที่ชานเมืองอย่างรวดเร็ว มีการกระจายตัวอยู่ในเขตชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ศึกษาประมาณ 27 แห่ง จนอาจถือได้ว่า ตลาดนัดกับข้าวได้กลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนเมือง ซึ่งจากการขยายตัวของตลาดนัดกับข้าว ทำให้มีผลต่อโครงสร้างของตลาดภายในเมืองที่เคยเป็นตลาดที่ให้บริการแก่คนทั้งเมือง แต่เมื่อมีตลาดนัดเกิดขึ้น ทำให้ผู้คนนิยมไปใช้บริการในตลาดนัดมากกว่า เนื่องจากมีความสะดวกในการซื้อสินค้า

ในการศึกษารั้วนี้ ประเด็นในการศึกษามุ่งในการลักษณะของตลาดนัดกับข้าว ด้วยการศึกษารายละเอียดด้านปัจจัยที่มีผลต่อทำเลที่ตั้งของตลาดนัดกับข้าว ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษากิจกรรม การจัดการ และองค์ประกอบภายในตลาดนัด ซึ่งเป็นส่วนที่จะทำให้เข้าใจกระบวนการในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตลาดนัดกับข้าวกับชุมชนเมืองนครปฐมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาที่ตั้ง การกระจายตัว ขนาดของตลาดนัดกับข้าว และปัจจัยที่มีผลต่อทำเลที่ตั้งของตลาดนัดกับข้าว
2. ศึกษาองค์ประกอบ และกิจกรรมของตลาดนัดกับข้าว
3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตลาดนัดกับข้าวกับชุมชนเมืองนครปฐม และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีตลาดนัดกับข้าว
4. เสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาของตลาดนัดกับข้าวที่มีอยู่ในปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา คือ เขตผังเมืองรวมเมืองนครปฐมและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง
2. ขอบเขตเนื้อหา คือ เน้นการศึกษาที่ตั้ง การกระจายตัว ขนาด และปัจจัยทางด้านที่ตั้งของตลาดนัดกับข้าว โครงสร้างของตลาดนัด การจัดการ และกิจกรรมของตลาดนัดกับข้าว ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดนัดกับข้าวกับชุมชนเมืองนครปฐม

1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

ในการดำเนินการศึกษารั้งนี้ สามารถแบ่งวิธีการศึกษาได้เป็น 4 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1. ศึกษาแนวความคิดทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา
2. รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ดังนี้
 - 2.1 การศึกษาลักษณะทางกายภาพ เช่น ที่ตั้ง การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคมขนส่ง การศึกษาลักษณะทางสังคม เช่น ประชากร การศึกษาบทบาทของเมืองนครปฐม และการศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ
 - 2.2 การศึกษาลักษณะทั่วไปของตลาดนัดในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ประเภทของตลาดนัด วิวัฒนาการ ที่ตั้ง ขนาด ตารางเวลานัดหมาย และการกระจายตัวของตลาดนัดกับข้าว
3. การสังเคราะห์ข้อมูล
 - 3.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อที่ตั้งของตลาดนัดกับข้าว
 - 3.2 องค์ประกอบและกิจกรรมของตลาดนัดกับข้าว
 - 3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดนัดกับข้าวกับชุมชนเมืองนครปฐม และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีตลาดนัดกับข้าว
4. สรุปและเสนอแนะ

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.5.1 ข้อมูลทุติยภูมิ รวบรวมมาจากรายงาน เอกสารต่างๆ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ แผน ที่ สถิติ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

- 1) สำนักงานผังเมืองจังหวัดนครปฐม
- 2) สำนักงานสถิติจังหวัดนครปฐม
- 3) เทศบาลนครนครปฐม
- 4) สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 5) ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 6) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- 7) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
- 8) ห้องสมุดวารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 9) ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 10) สำนักงานสถิติแห่งชาติ

1.5.2 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งใช้ 3 วิธีด้วยกัน คือ

1) วิธีการสังเกตการณ์ (Observation) แบบไม่มีส่วนร่วมมองภาพความเคลื่อนไหวของ ตลาดนัด สภาพทางกายภาพทั่วไปของตลาดนัดกับข้าว ลักษณะชุมชนโดยรอบตลาดนัด เป็นผู้ซื้อ ในบางกรณีเพื่อสังเกตพฤติกรรมพ่อค้าเร่ และเป็นผู้ขาย โดยช่วยแม่ค้าที่เป็นคนรู้จักขายของแล้วใช้ วิธีสังเกตการณ์และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับพ่อค้าเร่ด้วยกันและผู้ซื้อทั่วไป นอกจากนี้ยังใช้ วิธีการสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนตุลาคม – เมษายน พ.ศ. 2545 เพื่อเก็บข้อมูลประเภทของตลาด นัด การขยายตัว จำนวนตลาดนัดกับข้าว ที่ตั้งและการกระจายตัว ขนาดของตลาดนัดกับข้าว และนำ ข้อมูลบางส่วนมาลงแผนที่เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลอื่นๆต่อไป

2) วิธีการสัมภาษณ์ เพื่อสัมภาษณ์ผู้จัดนัดให้ทราบถึงความเป็นมาของตลาดนัดกับข้าว ระยะเวลาที่ได้มีการจัดตั้งตลาดนัด เพื่อนำมาวิเคราะห์การขยายตัวของตลาดนัดตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน และวิวัฒนาการของตลาดนัดกับข้าวในชุมชนเมืองนครปฐม และข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการ ภายในตลาดนัด ตารางนัดหมาย และกิจกรรมภายในตลาดนัดอีกด้วย และสัมภาษณ์ ผู้ที่อยู่อาศัยใน อยู่ในตลาดสดเทศบาล และคนเก่าแก่ในตลาด ผู้ค้า และผู้ซื้อที่มาใช้บริการ เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆหลังจากที่มีตลาดนัดกับข้าวเกิดขึ้น

3) ใช้แบบสอบถามโดยวิธีการสัมภาษณ์กับพ่อค้าเร่ ผู้ซื้อ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม ที่เกิดขึ้นภายในตลาดนัดกับข้าว และใช้แบบสำรวจจำนวนพ่อค้าเร่ จำนวนร้านค้า ชนิดและประเภท สินค้า

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจลักษณะ และความสัมพันธ์ของตลาดนัดกับข้าวกับชุมชนเมืองนครปฐม
2. เป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยอื่นๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องและคล้ายคลึงกัน
3. เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งตลาดนัด โดยพิจารณาผลที่เกิดต่อชุมชนจากการตั้งตลาดนัด เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนรองรับ และแก้ไขปัญหาค่าที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเกิดตลาดนัดชั่วคราว
4. นำผลที่ได้จากการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในท้องถิ่นอื่นๆต่อไป

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ตลาดนัด (Periodic Market) หมายถึง ตลาดที่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและบริการ โดยมีผู้ซื้อ พ่อค้าเร่ สินค้าและบริการ เปิดทำการขายในบางวัน บางเวลา โดยกำหนดวันและสถานที่แน่นอน
2. ตลาดนัดกับข้าว หมายถึง ตลาดนัดที่เน้นการขายสินค้าประเภทอาหารสด มีทั้งผัก ผลไม้ ปลา หมู ไก่ ขนมต่างๆ และกับข้าวถุง เปิดดำเนินการตั้งแต่ช่วงบ่ายโมง จนถึง หนึ่งทุ่ม และการเดินทางของพ่อค้าเร่มีวงจรการเดินทางในระดับท้องถิ่น
3. พ่อค้าเร่ (Pedler) หมายถึง พ่อค้า แม่ค้า ที่จำหน่ายสินค้าโดยใช้ยานพาหนะ เช่น รถยนต์ หรือรถเข็น บรรทุกสินค้าเดินทางไปขายยังตลาดนัดในที่ต่างๆ
4. วงจรการเดินทาง (Travelling Circuit) หมายถึง การเดินทางของพ่อค้าเร่ที่นำสินค้าไปขายยังตลาดนัดต่างๆในช่วงเวลา 1 สัปดาห์
5. ผู้จัดนัด หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแล จัดการให้ตลาดนัดดำเนินการไปด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย
6. แผง หมายถึง ลักษณะโครงสร้างที่มีความสูงจากพื้นโดยประมาณ 1 เมตร ใช้วางสินค้าในการค้าขาย และเป็นหน่วยในการวัดพื้นที่ค้าขายของพ่อค้าเร่ในตลาดนัด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย